

ВЯЛКІН О.С.

*аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

ІНТЕГРАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ ТОЛЕРАНТНОСТІ В НАВЧАЛЬНІ ПЛАНИ ТА ПРОГРАМИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Сучасна освітня система стикається з необхідністю переосмислення фундаментальних принципів навчання та виховання в умовах глобалізації та культурного різноманіття. У цьому контексті толерантність набуває особливого значення як базова цінність, що визначає характер міжособистісних відносин в освітньому середовищі.

Толерантність у педагогічному контексті визначається як готовність до взаємодії з іншими людьми, повага до їхніх поглядів, переконань та культурних особливостей. Це не лише моральний обов'язок, а й правова потреба, що сприяє досягненню соціальної гармонії та розвитку демократичного суспільства. Концепт толерантності тісно пов'язаний з ієрархічно розташованими цінностями, які впорядковують для людини довкілля, соціальні відносини та формують основу для моральних орієнтирів особистості.

Невіддільним від толерантності є концепт інклюзивної освіти – система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання. Інклюзивна освіта передбачає навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу, створюючи умови для їх повноцінної соціалізації та розвитку.

Взаємозв'язок між толерантністю та інклюзією полягає в тому, що обидва концепти спрямовані на забезпечення рівних можливостей для всіх учнів, незалежно від їхніх особливостей. Інклюзивне освітнє середовище, яке підтримує толерантність, сприяє розвитку взаємоповаги, співпраці та взаєморозуміння серед учнів, формуючи позитивне ставлення до різноманіття та розвиваючи соціальні навички, необхідні для ефективної взаємодії в суспільстві [3, с. 22].

Проблематика інтеграції цінностей толерантності у навчальні плани та програми інклюзивної освіти останнім часом набуває особливої актуальності. Рівень міжособистісної толерантності учнів прямо впливає на успішність навчання, соціальну адаптацію та психологічний клімат у класі. У науковій літературі виокремлюють різні підходи до формування толерантності: через окремі навчальні модулі, інтеграцію в різні

дисципліни, а також через позакласну та соціальну діяльність. Такий комплексний підхід забезпечує системність і послідовність у вихованні поваги та емпатії серед дітей з різними освітніми потребами.

В Україні проблемою формування толерантності серед учнів та інтеграції відповідних цінностей у навчальні програми займаються провідні педагоги та дослідники. Зокрема, Ольга Грива у своїх працях розглядає педагогічні умови розвитку толерантності в полікультурному контексті. Тетяна Ремех досліджує проблеми розвитку толерантності до дітей з інвалідністю в закладах загальної середньої освіти, акцентуючи увагу на аспектах інклюзивного навчання. Наталія Заверико та Тетяна Соловйова аналізують шляхи інтеграції цінностей толерантності у навчальні плани та програми інклюзивної освіти. Ірина Мельнікова досліджує роль толерантності як ціннісної основи соціальної адаптації особистості, а Ганна Ремньова розглядає методи виховання толерантності серед учнів середнього шкільного віку [4, с. 146].

В науковій практиці виокремлюють кілька моделей інтеграції толерантності у навчальні плани:

- модель прямої інтеграції – включає спеціальні навчальні модулі, присвячені темам взаємоповаги, прав людини та інклюзії, що реалізуються як окремі предмети або уроки;

- модель інтеграції через зміст дисциплін – цінності толерантності включаються у різні навчальні предмети (література, історія, природознавство) через аналіз прикладів, кейсів, обговорення соціальних ситуацій;

- комплексна модель – поєднує інтеграцію у навчальні дисципліни з позакласною діяльністю, соціальними проектами, волонтерськими ініціативами та груповою роботою, що дозволяє формувати практичні навички взаємодії та співпраці.

Однак ефективність цих моделей значною мірою залежить від психологічних механізмів формування толерантності, які включають складну систему механізмів, що визначають готовність особистості до прийняття іншого. Механізми формування толерантних установок охоплюють когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, які визначають готовність особистості до взаємоповаги та прийняття іншого.

Важливим аспектом є врахування вікових особливостей сприйняття різноманітності, оскільки підлітки та діти різного віку по-різному сприймають відмінності, що слід враховувати при формуванні толерантності та організації інклюзивного навчання.

Систематичний аналіз існуючих навчальних планів виявляє суперечливу картину інтеграції цінностей толерантності в сучасну освітню

систему [2, с. 22]. Дослідження показують, що сучасні навчальні плани загальноосвітніх та спеціалізованих закладів частково включають теми, пов'язані з толерантністю, однак їх представлення є фрагментарним і несистемним.

Оцінка представленості цінностей толерантності через систематичний аналіз навчальних матеріалів виявляє недостатню інтеграцію ціннісних компонентів, що відображають міжкультурне сприйняття, взаємоповагу та соціальну відповідальність.

Виявлені прогалини та невідповідності включають низьку кількість тематичних блоків про толерантність, відсутність міжпредметної інтеграції та недостатню практичну спрямованість уроків. Дослідження готовності педагогів до впровадження через опитування та анкетування демонструють середній рівень готовності до впровадження цінностей толерантності: бракує спеціальної підготовки та методичного забезпечення [3, с. 18].

Консерватизм освітньої системи проявляється у складності модернізації навчальних програм з огляду на традиційні підходи та орієнтацію на стандартизовані вимоги. Недостатня підготовка педагогічних кадрів виражається в тому, що вчителі не завжди мають компетентності щодо методик розвитку толерантності та роботи в інклюзивному середовищі.

Відсутність методичного забезпечення створює брак навчальних посібників, програмних матеріалів та практичних кейсів для формування толерантності [2, с. 58]. Опір з боку окремих груп суспільства проявляється в тому, що інклюзивні підходи та цінності толерантності іноді зустрічають супротив через культурні та соціальні стереотипи.

Технічні та фінансові обмеження включають недостатнє фінансування інклюзивних програм, брак ресурсного забезпечення для проведення активностей та тренінгів. Таким чином, бар'єри носять як інституційний, так і ресурсний характер.

Ефективна інтеграція цінностей толерантності в освітні програми потребує системного підходу, що охоплює різні рівні освітнього процесу.

На загальноосвітньому рівні інтеграція цінностей толерантності включає формування корпоративної культури поваги до різноманіття та закріплення базових принципів недискримінації на рівні шкільної стратегії.

Предметний рівень передбачає інтеграцію в конкретні дисципліни, що дозволяє учням усвідомлювати міжкультурні та соціальні аспекти навчального матеріалу. Гуманітарні дисципліни (література, історія, суспільствознавство) використовують тексти, історичні події та соціальні кейси для формування міжкультурного розуміння та критичного мислення [2, с. 67]. Природничі предмети розглядають толерантність через призму

різноманітності природи, підкреслюючи цінність різноманітності та взаємозалежності елементів природи як метафори соціальної різноманітності.

Мистецтво та творчість виступають як засоби вираження толерантності, використовуючи образотворче мистецтво, музику та театральну діяльність для розвитку емпатії, самовираження та взаєморозуміння. Фізична культура та командні види спорту формують навички співпраці, довіри та поваги до партнерів, що безпосередньо впливає на розвиток толерантності.

Міжпредметний рівень реалізується через наскрізні теми та проекти, інтегровані уроки, що сприяють формуванню цілісного розуміння толерантності та її ролі у соціумі [1, с. 61].

Позакласний рівень включає виховні заходи та активності, організацію клубів, тематичних заходів, соціальних кампаній та екскурсій, що дозволяє практично застосовувати цінності толерантності в повсякденному житті учнів.

Серед сучасних методичних підходів та освітніх технологій можна виділити наступні:

- інтерактивні методи навчання, включаючи дискусії, дебати та кейс-методи, сприяють активному залученню учнів і розвитку критичного мислення. Проектна та дослідницька діяльність дозволяє учням реалізовувати власні проекти, практично застосовуючи цінності толерантності та інтегруючи міжпредметні знання;

- кооперативне навчання та групова робота формують навички командної взаємодії, вирішення конфліктів та прийняття різноманітних точок зору. Використання інформаційно-комунікативних технологій та мультимедійних ресурсів через інтерактивні платформи, відеоматеріали та цифрові кейси дозволяє моделювати ситуації міжкультурної взаємодії [2, с. 24].

- ігрові та симуляційні технології, включаючи рольові ігри та симуляції, сприяють розвитку емпатії, критичного мислення та рефлексії щодо соціальної взаємодії.

Системне впровадження цінностей толерантності також потребує комплексного навчально-методичного забезпечення. Так, модернізація навчальних програм та планів передбачає адаптацію навчальних програм із урахуванням інтеграції цінностей толерантності, розробку міжпредметних тем та наскрізних проектів. Створення методичних посібників для вчителів включає розробку детальних рекомендацій щодо організації уроків, інтеграції цінностей та практичних завдань. Розробка дидактичних матеріалів та ресурсів охоплює презентації, кейси, відео, інтерактивні

вправи, що сприяють формуванню емпатії та соціальних компетентностей. Підготовка оціночних інструментів та критеріїв передбачає створення чітких критеріїв оцінювання когнітивних, емоційно-ціннісних та поведінкових результатів навчання [3, с. 122].

Водночас підготовка педагогічних кадрів виступає одним із ключових чинників ефективного впровадження цінностей толерантності. Тут можна виділити:

- систему підвищення кваліфікації вчителів, яка включає організацію регулярних курсів, тренінгів та семінарів із інклюзивної освіти та розвитку толерантності [2, с. 78];
- тренінги з розвитку толерантності та інклюзивних практик спрямовані на формування соціальних навичок, емпатії, подолання стереотипного мислення та готовності до роботи з різними групами учнів;
- методичні семінари та майстер-класи забезпечують практичні заняття для обміну досвідом та відпрацювання інтеграційних підходів;
- створення спільнот практиків та обмін досвідом реалізується через віртуальні та локальні платформи для обговорення успішних практик та підтримки педагогів.

Таким чином, інтеграція цінностей толерантності в освітні програми є комплексним процесом, який підтверджується науковими здобутками українських педагогів. Цей процес поєднує інтеграцію цінностей у навчальні дисципліни, позакласну діяльність та соціальні практики, забезпечуючи розвиток емпатії, поваги та міжособистісної взаємодії серед школярів. Інтеграція цінностей толерантності у навчальні плани передбачає включення відповідних цілей, змісту та методів навчання, спрямованих на розвиток соціальних компетентностей учнів. Рекомендовано застосовувати такі педагогічні інструменти: інтерактивні методи навчання, рольові ігри, дискусії, проєктну діяльність, групові завдання та кейс-методи, що стимулюють співпрацю і взаємодію серед учнів. Особливу увагу слід приділяти розвитку емпатії, самоконтролю, вмінню вирішувати конфлікти та подоланню стереотипів.

Список використаних джерел

1. Заверико Н. В., Соловійова Т. Г. Виховання толерантності у школярів як умова розвитку інклюзивної освіти в Україні. *Педагогічна освіта : теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2018. № 29. С. 60-66.
2. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога : посібник. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 188 с.
3. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
4. Ремех Т., Мельничук Є. Проблема розвитку толерантності до дітей з інвалідністю в закладах загальної середньої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 2. С. 147-158.